

SDÜ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLAR ARASI BEKTAŞİLİK VE
ALEVİLİK SEMPOZYUMU I

BİLDİRİLER VE MÜZAKERELER

THE 1ST INTERNATIONAL SYMPOSIUM on

BEKTASHISM and ALEVISM

28-30 EYLÜL/SEPTEMBER 2005

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	143394
Tas. No:	297.62 ULU.B

ISPARTA

SDÜ İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 20
BİLİMSEL TOPLANTILAR SERİSİ: 7

Yayına Hazırlayan
Sempozyum Düzenleme Kurulu

Çözümleme

Sadettin Özdemir- Yusuf Açikel- Ramazan Uçar- Nevin Karabela- Haluk Songür- Nuri Tuğlu
Aynur Erginekin- M.Sadık Akdemir- Nejdet Durak- Sevim Özdemir- Adem Efe-
Ali Bulut- H.Tevfik Marulcu-Kamile Ünlüsoy-Hülya Altunya-
Ünal Yerlikaya- Mustafa İlboğa- B.Bengü Tortuk- Kevser Çelik- Hatice Mesci

İngilizce ve Arnavutça Çeviri

İ.Hakkı Göksoy-Adnan Koşum-Bilal Gökır-Bilal Sambur-İ.Latif Hacinebioğlu- Kamile Ünlüsoy-
Rudina Diko-Adnan Matkaya

Haritalar

Kadir Temurçin

Kapak

Nejdet Durak

ISBN 975-7929-87-5

Birinci Baskı

Kasım 2005 İSPARTA

Yazılann sorumluluğu yazarlarına aittir; kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir

İsteme Adresi: SDÜ İlahiyat Fakültesi İSPARTA

Tel: 0 246 211 38 81 Faks: 0 246 237 10 58

Baskı: Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi

Fakülte Kitabevi Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd.Şti.

Kutlubey Mah.1004 Sokak Nu:15 / B İSPARTA

Tel: 0 246 233 03 74&75 Faks: 0 246 233 03 76

e - mail : fakultekitavebi@yahoo.com.tr

ALEVİ-BEKTÂŞİ ŞİİRİNDE ÂDÂB VE ERKÂN

Hüseyin ÖZCAN*

Türk kültür, edebiyat ve sosyal hayatında Alevî/Bektâşî düşüncesinin önemli bir yeri vardır. Bu anlayış Türk inanç, adet, gelenek ve göreneklerini öğretilerinin içine almış zaman içinde yayılarak kitleleri etkilemiş, mensupları sosyal bir grup meydana getirmiş, sonuçta kendine özgü bir hayat tarzı, bir felsefe oluşturmuştur.

Bektâşîliğin diğer anlayışlara göre daha fazla yayılması ve zamanımıza kadar bu anlayışın taşınmasında en önemli etkenlerden birisi de bu anlayışın güçlü ve zengin edebiyatından kaynaklanmaktadır. Bektâşî şairleri, şiirleriyle bu anlayışı estetikleştirerek sonraki nesirlere başarıyla aktarmışlardır. Sözlü gelenek içinde kabul gören bu şiirler dilden dile ve gönülden gönüle aktararak zamanımıza kadar gelmiştir.

Bektâşî şiiri; Türklerin en eski duygu ve düşünce ve inanç dünyasından izler taşıyan sonraları Ahmed Yesevî'nin tasavvufî anlayışından etkilenen Hacı Bektaş Veli ile pirini bulan ve bağımsız bir anlayışa dönüşen, zaman içinde Türk Toplumunun renkli sosyal hayatının zenginliği içinde Alevî, Bektâşî, Hurûfî, Kalenderî, Kızılbaş, Tahtacı, Bâtîni vb. heterodoks mezhep ve tarîkâtlar içinden çıkmış şairlerin çoğunlukla nefes, ilâhî, deme, deyiş, taşlama ağıt, gibi milli nazım şeklimiz olan koşma tarzında meydana getirdikleri edebi verimlerden oluşmaktadır.

Tekke Edebiyatı'nın en dikkate şayan kısmı olan Bektâşî Edebiyatı diğer tarîkât edebiyatlarından sonra Âşık Edebiyatını vücuda getirmiştir. Bugünkü Âşık Edebiyatında Bektâşî fikri ve temayülleri ağır basmaktadır. Âşıkların bir kısmının Halvetî, Kâdir, Mevlvî olmalarına rağmen hepsinde Bektâşî ruh ve edası hakimdir. Âşıkların büyük bir kısmının Bektâşî olan yeniçeriler arasında yetişmeleri de bu hususta çok manidârdır.¹

Bektâşî şiiri tercih ettiği sade diliyle halkın duygularına tercüman olmuştur. Saz eşliğinde söylenen türkülerle doğrudan halka seslenilmiş, halk arasında büyük kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır.

Bektâşî anlayışının en yaygın şekilde işlendiği edebi ürün şiirdir. Bektâşî tekkelerinde okunan nefeslerle ilâhî bir boyut kazanan bu şiirler günümüze kadar soluğunu devam ettirerek gelmiştir. Bu anlayışa mensup şairlerimiz Anadolu'nun çeşitli yörelerinde ellerinde sazlarıyla bu düşüncenin zengin örneklerini dile getirmişlerdir. Bektâşî inancının da ana kaynağı durumunda olan bu şiirler aynı zamanda Türk Halk şiirinin en önemli ve zengin bölümünü oluşturmaktadır.

Bektâşî şiirinde Bektâşî inancına ait düşünceler özel terimlerle bu anlayışın âdâb ve erkânı geniş bir şekilde işlenir. Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi ile bu anlayışın büyükleri Bektâşî şairlerince sıkça işlenen temalar arasındadır. Şairler söyleyişlerini tabiat güzellikleriyle süslemişler ve insan ve hayat sevgisini başanlı bir şekilde işlemişlerdir. "Bektâşî şiirinin milli vezin ve milli şekiller altında yazılan asıl kıymetli orijinal parçaları nefes adıyla tanınmıştır ki tekkelerde belli bestelerle okunmaya mahsustur; başka tarîkâtlardaki ilâhîler, nutuklar ve Yesevî'lerdeki Hikmetler gibi. Ayrıca bundan başka da Hz. Ali'ye ve sair âl-i Resûle ait medhiyeler, mersiyeler, destanlar ve devriyeler vardır ki, hep hece vezni ile yazılırlar."²

Bektâşî şiirinin muhtevası ile ilgili olarak Şükrü Elçin'in tespitleri şu şekildedir:

* Yard.. Doç. Dr., Fatih Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE.

¹ Umay GÜNAY: *Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara, 1986, s.12.

² M. Fuat KÖPRÜLÜ: *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1984, s.350.

Esaslarını büyük ölçüde eski Türk şamanizmi ile tasavvufun alan ve Yunus Emre'den sonra 15. Asırdan itibaren kuvvetli şahsiyetlerini yetiştiren Bektâşilik; Ahîlik, Abdallık, Hurûflük, Kızıbaşlık, Kalenderlik, ve Haydârlıktan unsurlar alıp bir halita-fikir meydana getirdi. Bu fikir halitasını terennüm eden şairler aşk ve muhabbete, Allah, Muhammed, Ali üçlüsüne, Âl-i abâ'ya fazlın ulûhiyyetine harflerin sırlarına, Hacı Bektaş Veli'nin Muhammed ve Ali'den ayrı olmadığına, tarikâtın müşkillerine, âyin ve usullerine, Seyyid Gazi, Kızıl Deli Sultân, Balım Sultân gibi Bektâşi büyüklerinin menkabelerine ve Yezid'in mel'unluğuna dair duygu ve düşünceleri sade, halkın anlayabileceği bir dille ve umumiyetle hece vezni ile terennüm ettiler.³

Erkân tarikâtın kuralları, yasaı durumunda olan ilkeler, törenler bütününe denir. Bu kurallar ve uygulamalar hakkında bilgi veren eserlere "erkânâme" denir.

Tasavvuf ıstılahında 'sûfilerin uydukları ve uyguladıkları kurallara "âdâb-ı sofıyye", tarikât ehlinin gözettiği ve dikkate aldığı kurallara "âdâb-ı tarikât" veya "âdâb ve erkân" denir. Tasavvufu zamana, mekana, muhabbata, hâle ve makama göre bir takım âdâb vardır. Tasavvufi toplantılarda bulunanların uyması gereken edeb ve usûle "âdâb-ı sohbet", "âdâb-ı işret ve sohbet", şeyhin dikkate alması gereken kâideler de "âdâb-ı şeyh", müridin tâbi olması lazım gelen kâidelere de "âdâb-ı mürid" denir.⁴

Sûfiler, bağlı buldukları tarikâtın kurallarına uygun olarak yaşarlar. Bu kurallar bütünü o tarikâtın âdâb ve erkânını oluşturur. İslâm mistiklerinin toplum içinde uygulamaları ile ilgili hususlar "*Âdâb-ı Sûfiyye, Erkânâme* yahut *Mi'yar-ı Tarikat*" denilen eserlerle anlatılmaktadır. "*Âdâb-ı Müridin, İrsâdü'l-Müridin, Âdâb-ı Senıyye, Sünen-i Meşâyıhı Halvetıyye, Behçetü's-Senıyye, Dürretü'l-Esrar ve Kenzü'l-Feyz* gibi sûfi literatürde örnekleri olan âdâb kitaplarında yer alan konular tasavvuf klasiklerinde de ele alınıp işlendiği gibi yine tasavvuf klasiği kabul edilen *Risale-i Kuşeyrî, Keşfu'l-Mahcûb, El-Lumâ, Cevâmü' Âdâbi's-Sûfiyye, Avâni'ü'l-Maanîf, Taaruf* gibi daha ziyade *ıstılahât-ı sûfiyye* veya *Tabakât-ı Sûfiyye* denilen eserlerin bünyesinde de belli başlıklar altında kısmen veya geniş olarak ele alınmaktadır. Âdâba dair hususlar daha sonraki dönemlerde bilhassa Türk sûfileri tarafından *Mi'yar-ı Tarikat, Âdâb-ı Tarikat, Hurde-i Tarikat, Tarikatnâme, Usul-i Tarikat, Erkânâme* gibi isimlerle çeşitli manzum veya mensur eserlerde toplanmıştır. Tarikat pîrleri, sonra gelen müceddit, mürşit veya halifeler tarafından yazılan, yazdırılan veya derlettirilen bu gibi eserlerin, tasavvuf tarihi incelendiğinde sayı itibarıyla hayli çok olduğu görülecektir.⁵

Gelenekle gelen bu kurallara uyma zorunluluğu vardır. Bu kurallar çok nadir değişikliklere uğrar. "Tasavvufu, önceki sûfiler tarafından tesis edilen kâideler, âdâb, erkân ve usûl yani yol ve yöntem büyük önem taşır. Bir müridin gelenekten gelen bu kurallara uymadan hedefine varması mümkün değildir ve usûle uymayan vusûlden mahrum kalır, denilir. Âdâb ve erkân dokunulmazlığı olan, değiştirilemez kurallardır. Âdâb ve erkân sapmaları önleyerek geleneğin devamını sağlar."⁶

Tarikât ulularınca konulan bu erkânın bozulmazlığı ile kurallar hemen hemen bütün tarikâtlarda aynıdır. "Erenler tarafından konmuş törelerin, terbiyeye dayanan geleneklerin bozulması, kan etmekten (dökmekten) beter görülümüş, kanlıya yer verilmiş de bu töreleri bozanlara, bu geleneklere uymayanlara yer verilmemiştir. "Yol" sözü, "âdâb ve erkân" denen törelerin, geleneklerin tümüne ad olmuştur."⁷

³ Şükrü ELÇİN: *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, 1986, s.9.

⁴ Süleyman ULUDAĞ: *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1995, s. 18.

⁵ Mustafa TATCI, Cemal KURNAZ; *Tasavvufi Gelenekte Mi'yarlar ve Karabaş-ı Veli'nin Mi'yarı*, Ankara 2001, s. 15, 16.

⁶ Süleyman ULUDAĞ: "İslâm Geleneği ve Yenileşme", *İSAM Dergisi* (İstanbul 1996), s. 69.

⁷ Abdülbâki GÖLPINARLI: *Mevlevî Âdâb ve Erkânı* (İstanbul 1963), s. 4.

Tasavvufta terk-i edeb edepsizlik sayılmıştır. Tarikâtin âdâb ve erkânına uymak teşvik edilmiştir. İbn-i Atâ; "Salihlerin âdâbını uygulayan hürmet, evliyanın âdâbını uygulayan Allah'a yakınlık, siddıkların âdâbını uygulayan temâşâ, peygamberlerin âdâbını uygulayan üns ve inbisat makamına yaraşır hâle gelir, demiştir."⁸

Tasavvufta mürid katettiği her aşama için ayrı bir âdâba uymaktadır. Âdâbın zâhiri ve bâtını iki çeşidi bulunmaktadır. Zahiri ve şer'î olan âdâb, tasavvufun temelini oluşturur. Bâtını âdâb ise gönlün özellikleri ve hâlleriyle ilgili olan âdâbtır.

Bektâşî Âdâb ve Erkânıyla doğrudan ilgili olarak te'lif edilmiş on dört yazma eser tespit ettik. Eserlerden dokuz tanesi Hacibektaş İlçe Kütüphanesi'ndedir. Tespit edebildiğimiz âdâb ve erkâna ait eserlere şu isimler verilmiştir: *Âdâb ve Erkân-ı Bektâşîyye*, *Âdâb-ı Tarikât-ı Bektâşîyye*, *Bektaşî İncancına Ait Bir Risale*, *Bektâşî Tarikâtine Ait Usûl*, *Âdâb*, *Âyinler Mecmuası*, *Bektâşî Tarikâtinin Erkânı hakkında Risale*, *Erkân-ı Bektâşîyye Risalesi*, *Erkânı Bektâşîyyeye Ait Mecmua*, *Silsilenâme-i Tarikâtnâme-i Bektâşîyye*.

Tarikâtin erkânı, tarikâtin sistemini oluşturan düzeni sağlayan kurallardır. "Erkânnâmeler çeşitli toplumsal olaylar sırasında (doğum, ölüm, sünnet, evlenme, vb. gibi) kurum mensuplarının "nasip alma" (kuruma kabul edilme) "dervilik, babalık, halifebabalık, dedebabalık" gibi görev alma durumlarında bireylerin görev ve yükümlülüklerini göstermenin yanı sıra bazı akitleşme (söz verme)leri de içererek bireyin davranışlarına yön verecektir."⁹

Erkânnâmelerin muhtevasıyla ilgili olarak Abdülbaki Gölpınarlı'nın tespitleri şu şekildedir:

Bektâşîliğe giriş törenini anlatan, muayyen işlerin yapılmasında okunması adet olan tercemanları, çekilmesi icap eden gülbankları ihtiva eden ve "Erkânnâme" denen mecmuaların bazılarında, Şîa-yı İmamiyye (Câferiyye) göre "Usûlî'd-dîn, Furû'd-dîn" denen inanç ve ibadet, bazı eksikleri olmakla beraber izah edilmekte "muhabbet meclisi"nden, "dem"den hiç bahsolunmamaktadır.¹⁰

Bektâşî tarikâtında tarikâtin piri Hacı Bektaş Veli'dir. Tarikâtin alt yapısını o oluşturmuştur. Onun "Dört Kapı Kırk Makam" adıyla oluşturduğu bu sistem tarikâtin seyr-i sülûk'udur.

Kaygusuz Abdâl Bektâşî erkânnâmesi üzerinde düzenlemeler yapar. Bektâşîliğin ilk erkânnâmesini yazan o olur. Böylece Bektâşî tarikâtının ilk tüzük yapıcısı Kaygusuz Abdâl'dir. Balım Sultan ise bu erkânnâmeyi sonradan geliştirmiştir ve kurumuştur.¹¹

Bugün Bektâşîlerde geçerli olan erkânnâme Balım Sultan tarafından düzenlenen *Erkânnâme*dir. Burada Balım Sultan önceki uygulamaları kaldırmamış sadece düzenleyerek tarikâtin kurumlaşmasını sağlamıştır. Önceleri sözlü olarak aktarılan uygulamalar yazılı hale getirilmiştir."Erkânnâmenin içeriğinde yer alan şekil ve uygulamaların hiç biri amaçsız değildir. Bu ritüeller sırasında yapılan her davranışın, kullanılan her sembolün simgelediği bir mana vardır. Belirli bir duruş biçimiyle ya da birkaç şeklin bir arada sergilendiği bir davranış kalıbıyla ortaya konulan anlatım gerçekte sayfalarca bilgi içerdiği içerdiği halde, tek bir şekil ya da davranışa sığdırılmıştır."¹²

Tarikâtin erkânına göre önemli görevleri olan kişiler şunlardır: "Dedebaba; tüm Dünya'daki Bektâşîlerin başıdır. Törenle seçilen Dedebaba ölene kadar bu görevde kalır. Halifebaba; Dedebabaya bağlı olarak çalışırlar. Sayılan en fazla onikidir. Babalar; Tarikâtin eğitici kadrosudur. Muhipleri yetiştirmekle görevlidirler. Rehber; Tarikâtle girenlere yol gösteren kişidir.

⁸ Süleyman ULUDAĞ: *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, a.g.e., s. 18.

⁹ Belkis TEMREN: *Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, Ankara 1995, s. 109.

¹⁰ Abdülbaki GÖLPINARLI: "Bektaş (Hacı)" *Abdülbaki Gölpınarlı* (haz. Ali ALPARSLAN), Ankara 1996, s. 104.

¹¹ Belkis TEMREN: a.g.e., s. 67.

¹² Belkis TEMREN: a.g.e., s. 110.

Bektâşî tarîkâtının en zor ve en uzun süreli olan kademesidir. Talib (muhib); İsteklilik süresini başını ile bitiren adayın, ikrâr erkânı içinde biatının alınıp tarîkâta kabul edilmesine muhiplik denilir. İkrâr verip nasip alan kişi artık taliptir. İstekli tarîkâta girmek isteyen kimseye denir.¹³

Bektâşî âdâb ve erkân mecmualarında tarikatla ilgili kavramlar ilgili ayet ve hadislerle açıklanır. Zaman zaman manzum bölümlerin de yer aldığı erkânâmelerde yer yer edebî söyleyişler görülür. Ayrıca tarikatın ulularının şiir ve sözlerinden örnekler verilir. Zaman zaman diğer tasavvuf büyüklerinin sözleri de erkânâmelerde yer alır. Şiirlerde erkânın önemine değinilmektedir. Bu kavram da şiirlerde sıkça işlenmiştir. Bektâşîler erkân sahibi olduklarını, Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olduklarını bildirirler.

Bize ihsan etti Celî, bu mesleği ta ezeli
Tutuk edeb erkân yolu, biz bende-i Bektâşiyiz¹⁴
Ali Nutki Baba

Biz erenler gerçeğiyiz
Has bahçenin çiçeğiyiz
Hacı Bektaş köpeğiyiz
Edep erkân yol bizdedir
Kul Hasan¹⁵

Yollarını Muhammed Ali'ye bağlayan Bektâşîler pîrlerinin "ululardan ulu" Hacı Bektaş Veli olduğunu söyleyerek tarîkâtın erkânının onun tarafından kurulduğunu belirtirler.

Ezeli kurdular erkânı yolu
Bu yolun sahibi Muhammed Ali
Pîrimi sorarsan Bektaş-ı Veli
Ali Veli gibi er bulunur mu
Sakine Bacı¹⁶

Bir rehber olmuş mürşide gider
Sözünce semain aşîkar eder
Muhammed Ali'nin erkânın güder
Nazlı nazlı söyler Horasan deyu...
Âhû¹⁷
Pîrimiz uludan ulu, o kurdu erkânı yolu
Muhammed Ali'nin kulu, biz Bektâşî güleriyiz
Mattubi¹⁸

Tarîkâtın erkânına büyük bir düzenleme getiren Balım Sultân, erkân için emek verdiğini ifade ediyor.

Balım çoklar ile sohbet edüpdür
Bu yola erkâne emek verüpdür
Gidin görün pîrim nerde durupdur
Pîr olduğu yerde haber ver imdi
Balım Sultân¹⁹

Tarîkâtte ilerlemek kâmil insan olmak için edep ve erkânı bilmek ve ona göre davranmak gerekmektedir.

Muhyiddin derviş olmağa
Ölmezden önde ölemeğe
Bir kişi nasip almağa
Edep erkân yolu gerek
Muhyiddin Abdal²⁰

¹³ Haydar KAYA: *Alevî Bektâşî Erkânı Evrâdî ve Edebiyatı*, İstanbul 1996, s. 320, 322.

¹⁴ İsmail ÖZMEN: *Alevî Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, C.3, s.131.

¹⁵ İsmet Zeki EYÜBOĞLU: *Alevî Bektaşî Edebiyatı*, İstanbul 1991, s.198.

¹⁶ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C.5, s.317.

¹⁷ İsmet Zeki EYÜBOĞLU: a.g.e., s.225.

¹⁸ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C.4, s.401.

¹⁹ Abdulkadir SEZGİN: *Hacı Bektaş Veli ve Bektâşîlik*, İstanbul, 1985, s.279.

Bektâşî tarikâtına ait âdâb ve erkânı oluşturan kavramlar Bektâşî şairlerince şiirlerinde işlenmiştir. Bu şekilde erkâna ait kavramlar şairlerce yorumlanarak zamanımıza taşınmıştır. Zaman içindeki sosyal problemlerinden dolayı yazılı kültürü zayıf olan Bektaşîler bu yolla da erkânlarını nesillere aktarma imkanı elde etmişlerdir. Bektâşîler âyin ve merasimleriyle ahlak anlayışı ile Türk sosyal hayatında etkili bir yere sahip olmakla birlikte "Bir tarikât görünümünden ziyade diğer bâtinî unsurlarla (mesela Tahtâc'lar, Kızılbaşlar, Alevîler vs) beraber bir "Alevî-Bektâşî gruplar ailesi" ya da bir "Alevî Bektâşî" geleneği halindedir. Tarihi alt yapısının önemli bir kısmını yazılı kaynaklarının tamamını yitirmiştir."²¹

Bugün Bektâşî toplumu içinde bu durumun meydana getirdiği kaşıklık hakimdir. Dernek vb. bir şekilde belirli bir sisteme sahip olanlar kendilerine telkin edilen âdâb ve erkân ışığında hayatlarını sürdürmektedirler. Fakat taşrada yaşayanlar yazılı bir kitapları bulunmadığından sözlü kültürün farkı algılanış ve aktarmıyla bir takım ritüellerle yaşamlarını sürdürmektedirler.Tarikâtın temel erkânını oluşturan bu kavramların şiirlerde nasıl yorumlandıklarını, Bektâşî şairinin dünyasında ne şekilde hayal edildiğini zengin örneklerle göstereceğiz. Böylece Bektâşî şiirinin, tarikâta ait âdâb ve erkânı taşıyıcı işlevi de görülecektir. Özellikle kırsal kesimde yaşayan Bektaşîler için bu metot şairlerin sazları ile ezgileriyle pratik bir öğrenme sağlamaktaydı.

Bu bölümde Bektâşî tarikatında yer alan âdâb ve erkânlardan seçtiklerimizi bu anlayışa mensup şairlerce şiirlerde nasıl ele alındığına dair örnekler vereceğiz.

a. İkrâr

İkrâr, kelime manasıyla; saklamayıp söylemek, dil ile söylemek, tasdik, kabul ve karar vermek demektir.

Tasavvufta ikrâr; "tarikâte girmek için verilen söz" anlamında kullanılır. Tarikâte girişte, şeyhe, gerekli şartlara uyacağına dair söz vermektir. "Bektâşî olmak isteyen isteklinin dileğini açıklamayı, isteğini bir aracıyla tarikât yetkilisine ulaştırması törenidir. Bektâşî olmak isteyen talip, önce bir rehber bulur; tarikâta girmek için gerekli genel işlemleri ondan öğrenir. Rehber durumu tekkenin en büyük yöneticisi olan babaya bildirir ve yola alınmasının uygun olduğunu önerir. İstekli bir süre denenir. Uygun bulunması durumunda kendisini yetiştirmekle görevli kişilerden nasip alır. Sonra rehber öncülük ettiği talibe tekke kurallarına uygun olarak tarikât abdesti aldırır. Ardından iki rekat namaz kılinır. Bu işlemler talibin beyaz kefeni sarılması izler. Kefene sarılan talip bir bakıma ölmüştür ve yeni bir inanç dünyasında yeniden dirilecektir. Beyaz kefen içindeki talibe "erenler meydanında pîr huzurunda mürşidine teslim-i nzada oldun mu ? Yalan söyleme, haram yeme, lîvata ve zina etme, elinle koymadığın bir şeyi alma, gözünle her gördüğünü söyleme... Allah, Muhammed, Ali, Hünkar Hacı Bektaş Veli ikrânında sahip kadem eyleyi hû.." Telkinin ardından tığbenti boynuna takılan talip meydana alınır. Şeriat, Tarikât, Mârîfet ve Hakikât kapılarını temsil eden erenlere tek tek selam verilir ve her selam verişte bir adım ilerlenir, böylece dört kapıdan girmiş kabul edilir."²²

Derdî'nin dörtlüğünde ikrâr, Cenab-ı Hakk'ın ruhanı yarattığında "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" mealindeki sorusuna, ruhanın "Evet, Rabbimizsin" diye cevap verdikleri "bezm-i eles'te ruhanın verdikleri söz"le eşdeğer olarak kullanılmıştır.

Hîtab-ı eles'te bezm-i ezelde
Sadakatle ikrâr verenlerdeniz
Gönül gezdirmeyiz gayrı güzelde
Biz cemâlullahı görenlerdeniz
Dertli²³

²⁰ İsmail ÖZMEN: a.g.e.,C.2,s.107.

²¹ Yılmaz SOYYER: *Sosyolojik Açından Alevî Bektâşî Geleneği*, İstanbul 1996,s.155-156.

²² Esat KORKMAZ: *Ansiklopedik Alevîlik Bektâşîlik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1994, s.182,183.

²³ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.3,s.344.

İspartalı Seyrânî de verilen ikrara bağlı kalınmasını şu şekilde ifade eder:

Yollar içre budur Hakk'ın has yolu
El tutanlar olur şâh mü'min kulu
Mürşidim Muhammed rehberim Ali
İkrânında ahdü peyman ol da gel

İspartalı Seyrani²⁴

İkrâr olmadan imanın tam olmayacağına işaret eden bu söyleyişde ikrânın önemi vurgulanmıştır.

Kimse vardır yokdur demez
Öğüt versen öğüt almaz
İkrârsız da iman olmaz
Nutkunun eridir insan

Caferoğlu²⁵

Bir araya gelse üç beş âşıklar
Anlar birbirlerinden seyran ederler
Dönmez ikrârından kavli sadıklar
Mahabbet sırrını pinhan ederler

Dertli²⁶

Tarîkatin erkânı gereği muhib olabilmek için ikrâr vermek ve ikrânında durmak gerekmektedir. Allah'a iman edip, ikrârında duranlar ancak gerçek muhib olabilirler. Bu husus şiirde şu şekilde ifade edilmiştir:

Muhammed'in nesli Ali'den geldi
Şems-i mâh-ı taban ol sensin dedi
Mü'min Mevla'sına iman eyledi
İkrâr eylemezsen muhib olaman

Feyzullah Çelebi²⁷

Kişinin iyi bir dost olması ,gerek bir insan olabilmesi için ikrâr verip verdiği ikrârda sadakat göstermesi gereklidir.

Gül olur bülbül olur her anı
İçinde bağı bostan olanın
Zevk olur safâ olur zamanı
Ahd ile ikrârı saf olanın

Zeynel Baba²⁸

b. Tevellâ- Teberrâ

Tevellâ'nın kelime anlamı "Biriyle dostluk kurma, ona yanaşma birbiri ardı sıra gelme, çıkma, olma" dır. Bektâşilikte, "Bektâşiliğin temel ilkesi durumunda olan; ehlibeyt soyundan gelenleri sevmek, onları sevenleri sevmek"²⁹ anlamındadır.

"Kavî ehlinin tevellâsı ve teberrâsı budur. Hal ehli sadece Hakk'a tevellâ eder, mesivadan teberrî eder. O'ndan kendine gelmek tevellâ, Onun kulların amellerini geri çevirmesi teberrâdır. Mürid tarîkâta girerken şeyhin dostunu dost, düşmanını düşman bileceğine söz verir. Bu da tevellâ ve teberrâdır"³⁰

Teberrâ, uzak olma, düşman bilme anlamındadır. Ehlibeyte kötülük ve haksızlık edenleri düşman bilmek teberrâdır. "Mürid tarîkâte girerken şeyhinin dostunu dost, düşmanını düşman bileceğine söz verir. Bu da tevellâ ve teberrâdır."³¹

²⁴ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.103.

²⁵ İsmet Zeki EYUBOĞLU:a.g.e.,s.231.

²⁶ Muzaffer UYGUNER: *Dertli*, İstanbul, 1991,s. 56.

²⁷ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.371.

²⁸ Abdurrahman GÜZEL: *Zeynel Baba -Hayatı, Sanatı ve Şiirleri-* s.93.

²⁹ Esat KORKMAZ : a.g.e.,356.

³⁰ Süleyman ULUDAĞ: a.g.e.,532.

³¹ Süleyman ULUDAĞ: a.g.e.,532.

Bir erkânâme'de tevellâ ve teberrâ şu şekilde tarif edilir:

Tevellâ ve teberrâ nedir? Cevab; Bir kişinin sülûkına nisbet tevellâ ve teberrâsı vardır. Evvel kul ehlinin yek cihetdir. Yani âl-i Muhammed Ali eteğine yapışmıştır ve hulûs ve muhlis o cihetden oluna, birliğe yetişir. Teberrâsı oldur ki Muhammed Ali vasiyetin kılıb âl-i Muhammed Ali'ye nazar-ı adâvet idenle adûv-i tamam olmaktadır. İkinci hal ehlinin tevellâsı rıza-ı Hakk'a vuslatdır. Teberrâsı masivallahdandır, (36a) hatta kendi nefisinden dahi geçse.³²

Şiirlerde tevellâ ve teberrâ sıkça işlenen kavramlardandır. Tevellâ sahibi derviş bununla kurtuluş yoluna ermiştir. Ona göre kurtuluşa ermek için tevellâ sahibi olmak yeterlidir.

Bizlerden bekleme züht ü ibadet
Tutmuşuz evvelden râh-ı selamet
Tevellâ olmaktır bize alamet
Sanma ki sağımız solumuz vardır

Kul Nesimi³³

Tarîkâtın temel ilkelerinden olan tevellâ'ya giren Bektâşî dervişi tevellâsında ciddi, samimi olduğunu vurguluyor. Ehli beytin en büyüğü olan zât-ı rasule (Hz. Muhammed) tevellâda bulunduğunu ifade ediyor. Tevellânın zıddı olan teberrâ da Yezid ve onun yakınları içindir.

Çırağı şem'imiz vermekte şüle
Meydanı hünerde girdik usule
Tevellâmız cedd-i zât-ı Resule
Ervâh-ı Yezid'in teberrâsıyız

Perişan Baba³⁴

Bu beyitte Hakk'a karşı dostluk kurduğunu (tevellâ) ifade eden Bektâşî şairi Fazlî günahlardan da uzak durduğunu belirterek buna delil ve sebep olarak mürşidini ve şâh-ı velâyet olan Hz. Ali'yi gösterir.

Tevellâ kılmışam Hakk'a teberrâ masivallahtan
Delil ü mürşid ü hâdi vefî Şâh-ı Velâyet'tir

Fazlî³⁵

Bir çok manevi makama ulaşmak için öncelikle tevellâ sahibi olmak gerekir.

Tevellâ babına sürüp yüzünü
"Semme vechulah"ta pak et özünü
Remz-i evliyanın anla sözünü
Şahım Sultân Karyâğdı'ya gel yürü
İhlas³⁶

"İlla" keime-i tevhidde geçen "başka, yalnız" anlamlarda gelen bir sözcüktür. "Ancak Allah vardır" anlamında Allah'a işaret eder. Dörtükte tevellânın Allah için yapıldığı ifade ediliyor. "Merd olan namerdden utanmaz" denilerek nâmertlere karşı da teberrâ sahibi olduğu belirtiliyor.

Râh-ı hakikâte dil oldu bende
Biz sını (İllâ)'nın tevellâsıyız
Merd olan nâmerde olmaz şemende
Biz anların evvel teberrâsıyız

Ceyhuni³⁷

Tevellâ ve teberrâsını bilen tarîkât mensupları (abdâl) için "ödülünüz ilâhî aşk olsun" anlamında "aşk olsun" deniliyor. Bu anlamda neyi istediğini ve ne ile avunacağını bilenler için de aynı dilek tekrarlanıyor:

³² Sırf Rifâi ALEVÎ, Şeyh Ahmed BEDREDDİN: *Bektâşî Tarikatine Ait Usul, Âdâb, Ayinler Mecmuası*, (H. 1284 M.1867), Süleymaniye Kütüphanesi,35b,36a.

³³ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.3,s.44.

³⁴ Muhtar Yahya DAĞLI: *Bektâşî Nefesleri*, İstanbul 1935,s. 60.

³⁵ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.2,s.50.

³⁶ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.331.

³⁷ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.422.

Tevellâsın, teberrâsın bilen abdâla aşk olsun
Temennâsın, tesellâsın bulan abdâla aşk olsun
Agahî Dede³⁸

Ehli-i beyt'e zulmeden Yezit için Bektâşiler beddua ederler. Ehlibeyte zarar veren herkes için için teberrâ halindedirler. Şirde bundan dolayı ahirette Yezit'in durumunun zor olacağı ifade ediliyor.

Var git Yezit, var git, bulaşma bize
Ahrette haliniz bilmem nicolur
Bizden her gün teberrâ oluyor size
Ahrette haliniz bilmem nicolur
Kul Hüseyin³⁹

Bektâşî inancında *Dört Kapı Kırk Makam* tarîkât mensubunun geçeceği maddî ve manevî aşamalardır. Hacı Bektaş Veli, *Makâlât* adlı eserinde tarîkâtının öğretisini bu şekilde düzenlemiştir. Ona göre kul, Çalab Tanrı'ya *Kırk Makam*'da erişir. *Dört Kapı* ile kastedilen dört esas: Şeriat, Tarîkât, Mârifet ve Hakîkât'tir. Bunların her biri de onar bölümden oluşmaktadır. Toplamı *Kırk Makam*'dır.

Ahmet Yesevî, tarîkâtının erkânını *Kırk Makam* esasına göre tanzim etmiş ilk Türk sûfisidir. Kendisini tâkîp eden pek çok Türk sûfisinde de *Dört Kapı* sisteminin bulunduğunu görmekteyiz. Ahmet Yesevî *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışının kaynağını Hz. Ali'ye dayandırmaktadır. *Fakmâme* adlı eserinde Ahmet Yesevî Hz. Ali'nin şu sözüne yer vermiştir: *Dervişlik makamı kırktır. Eğer (bir derviş) bilip (buna göre) amel etse, dervişliği temiz olur ve eğer bilmese ve öğrenmese, dervişlik makamı ona haram olur ve (o kişi) cahildir.*⁴⁰ Türk İslâm sûfilerinin sülûk sistemini *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışı oluşturmaktadır.⁴¹

Dört Kapı Kırk Makam son derece hassas bir sistemleştirmeye dayanır...Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ında yer alan *Dört Kapı*, İslâm tasavvufunun âmentüsüdür. *Dört Makam*ın sağladığı dünya görüşü, tutum ve davranış biçimlerini kişiye aşlamak suretiyle onu yüceltir; duygularını asilleştirir.⁴²

Bektâşî şairleri *Dört Kapı Kırk Makam*'ı şiirlerinde sıkça işlemişlerdir. Bektâşî şiirinin temelini *Dört Kapı Kırk Makam* oluşturmaktadır. Halkın belleğinde yüzyıllardır canlı bir şekilde yaşayan bu deyişler bize Alevî-Bektâşî yoluna, erkânına ilişkin değerli bilgiler, ipuçları sunar. Alevî Bektâşî yolunun yazılı kaynaklarının yok denecek kadar az olduğu gözönüne alınırsa yüzlerce yıllık bir birikimin eseri olan deyişlerin değeri ve anlamı kendiliğinden ortaya çıkar...Alevî Bektâşî erkânı damıtılmış bir biçimde deyişlerde kendisini ifade eder.Yol'a ilişkin bilgiler, hareketler, ritüeller, buyruk ve sakımlar deyişlerden öğrenilebilir.⁴³

Bu gerçeği gözönünde bulundurduğumuzda Bektâşî şiirinin edebî zenginliği dışında belge olma özelliği de öne çıkmaktadır. Konuyla ilgili çalışmalarda bir çok araştırmacı mevcut ritüellerden hareketle Bektâşileri inceleyerek onların davranışlarını ve inanışlarını değerlendirip hayat anlayışları hakkında hüküm vermektedirler. Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulunan toplulukların farklı düşünce ve yaşayışları olduğu da gözlenmektedir. Her inanış ve davranışın folklor açısından elbette bir değeri vardır. Fakat bu durumda Bektâşilerin sadece günümüzdeki uygulamalarına bakarak Bektâşiliğin erkânı hakkında hüküm vermek yanıltıcı olacaktır.

³⁸ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.83.

³⁹ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.2,s.369.

⁴⁰ Kemal ERASLAN: *Yesevî'nin Fakmâmesi*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,C.XXII'den ayrıbasım,İstanbul 1977,s.76.

⁴¹ Hamiye DURAN: "Yunus'ta Sülûk Sistemi", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 2, (Ağustos 1997),s.12-13

⁴² Orhan TÜRKDOĞAN: *Alevî Bektâşî Kimliği*, İstanbul 1995,s.182,183,184.

⁴³ Ali YILDIRIM: *Alevî Bektâşî Deyişleri*, Ankara,1995,s.12,13.

Bektâşî erkânının temelini oluşturan ve tarikâtın pîri olan Hacı Bektaş Vefî tarafından düzenlenen *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışı aynı zamanda Bektâşîliğin ilk temel erkânâmesidir. Bektâşî dervişi hayatını bu makamlara göre düzenlemekte ve bu makamlar doğrultusunda tasavuf yolunda (seyr ü sülûk) ilerlemektedir. Bu sistemin Hacı Bektaş Vefînin eseri olarak genel kabul gören *Makâlâtta* bulunması da önemlidir. Bu sistemle Hacı Bektaş Vefî, tarikâtının temel değerlerini ve tercihlerini belirlemiştir. Bu adeta tarikâtın anayasasıdır. Sonradan düzenlenen erkânâmeler bu sistemle ilgili herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Onların yaptıkları pratikleri sistemleştirme ve kurumsallaştırmalarla sınırlıdır.

Hacı Bektaş Vefî tarafından düzenlenen bu sistemin Bektâşî şairlerince ele alınması öğretinin benimsenmesinin ispatıdır. Çünkü şair, halkın duygu, düşünce ve inanışının seslendiricisi durumundadır. Özellikle halk şairleri bu özellikleriyle bilinir. Şiirlerin sözlü kültürle dilden dile aktarılarak zamanımıza kadar gelmesi halkın kabulünü ve şiirlerin onlar üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

c. Kendini Bilmek

Dört kapıdan üçüncüsü olan Marîfetin son makamı kendini bilmektir. Makâlât'ta "Kendi nefsinin bilen Rabbini hakkıyla bilir"⁴⁴ hadisine yer verilmiştir.

Buyruk'ta "Sekiz şeyi bağlayan ateşten olan nar-ı kibir kendini bilmek ile defolur"⁴⁵ denilmektedir.

"Kendini bilme" bektâşîlik erkânında sıkça tekrarlanan bir düsturdur. Kendini bilmek kişiyi bir çok yanlışlara düşmeden kurtaran bir meziyettir. Bektâşîlikte insanda bulunan kibir duygusu bu şekilde giderilir. Erkânâmelerde "kendini bilmek" ilgili bilgilerden bazıları şunlardır: "İşte hadis-i küdsîde buyurur: "Men arefe nefsehü fekad arefe rabbuhu" Pes kendi nefsinden gafil olan Hak'dan dahi gafildir. Gafil olan tarîkin göremez...O ne şeriâti ne tarikâtî ve ne mârifeti, ne de hakikâtigörür ve ne bilir ? Bu dört kapı kırk makam bağlıdır açık değildir.kendi menzilin ve merâtibini göremez ve görmeyen Hak didânını dahi göremez. Menzilin görmese adem değildir. Suretâ adem ma'nide esfeldir."⁴⁶ "Nokatü'l-Beyan" adlı eserde bu konuda şu ifadeler geçer: "Ey talib bil ve âgah ol. Ne ki âfâkta vardır nişanlar senin nefsinde dahi vardır. Pes her kimse kim âlemin nişanların kendi nefsinde buldu, hemen ilahî bildi. Nitekim hadiste buyurur" Men arefe nefsehü fekad arefe Rabbehü" Ey talib insanın cehli kendüye hicab-ı azimdir ve mihnet-i dildildir. Hakk'a gayet yakınlığından görmez. Anıncün irak gözler."⁴⁷

Bektâşîler "men aref" sırrına eriştiklerini bu makam ile tasavvûfî yolları katettikleri ifade ederler. Bu sırna erişmelerin önemine işaret ederler. Bu sırna dikkat çekerler.

Sırrı men-arefden nefsimiz bildik
Mürşid karşısında tevbeye geldik
Gönül aynasını pâk edip sildik
Taşradan görürdür içimiz bizim

Güzide Ana⁴⁸

Benzer bir ifade noktanın esranna erişen, men areften ders almasını başaran kişinin Bektâşî olduğunu anlatır.

Noktanın esranna mazhar düşüp aynel yakın
Men arefden ders alıp nefsin bilen Bektâşîdir

Şehidi⁴⁹

⁴⁴ Esad COŞAN: *Makâlât*, (Sad. Hüseyin Özbay), Ankara 1996,s.17.

⁴⁵ Adil Ali ATALAY: *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, İstanbul 1996,s.149.

⁴⁶ *Silsilenâme-i Tarîkâtname-i Bektâşîyye*, Müellifi belirsiz, Ankara Milli Kütüphane, İbni Sina Bölümü Yazma Eser,s. 5a.

⁴⁷ *Nokatü'l-Beyan*. Yazma Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ.Hakkı Bölümü No: 1243,s.1b.

⁴⁸ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.3 ,s.220.

"Men aref" sırrı olgunlaşmanın yoludur. Önemli bir tasavvûfî bir makamdır. Bu sırta erişenler duygulanı değişik şekillerde ifade ederek bu sırta elde ettiklerini şiirlerde dile getirirler.

Şahâ bende olmayan
Ölmeden ön ölmeyen
Men arefi bilmeyen
Bu yolda mattır hocam

Muhyiddin Abdal⁵⁰

d. Toprak Olmak

Dört kapının sonuncusu olan Hakikâtin birinci makamı, toprak olmaktır Toprak olmaktan maksat alçakgönüllü olmaktır. "Bektâşî olmak şefkâtte güneş gibi olma, cömertlikte su gibi, alçakgönüllülükte toprak gibi, teslimiyette ölü gibi örtücülükte gece gibi olmaktır...Bektâşî evvela kendini toprak etmeli, o toprağa mârifet tohumu ekmeli, tevhid suyu vermeli, gerçek orağı ile biçmeli, nza harmanında dövmeli, şevk yeli ile savurmalı, muhabbet ölçeği ile ölçmeli, takva değirmeninde öğütmeli, edeple yoğurmalı, sabır fırnında pişirip yemelidir."⁵¹

"Bektâşî düşüncesinde nefsi mutmainne topraktır. Hak Teâlâ Cennet'i onun üzerine bina etmiştir. Toprak Adem Safıyullaha nispet eder...Toprak şâh-ı merdândır. Onun için ismine Ebu Turâb bir ismine Ebu Talib dediler."⁵²

Bektâşî şiirlerinde toprak (turâb) olma sıkça tavsiye edilmiştir:

Toprak ol toprak gibi teslim vücud
Cümle alem toprağa kıldı sücud

Kaygusuz Abdal⁵³

Toprağın yerde olması ve çiğnenmesi tevazu unsuru olarak ele alınır:

Pîr Sultân'ım eydür okur yazarım
Turâb olup ayaklarda tozarım
Ezelden içmişim sermest gezerim
Pîrden içilmeyen doluyu neylersin

Pîr Sultân Abdal⁵⁴

Hakk'a ulaşmanın bir şartı da toprak olmaktır:

Ey Âşıkî haklı nefes tutulmaz
Burada atılan orda atılmaz
Turâb olmayınca Hakk'a yetilmez
Turap ol da ayaklar da basıl dur

Âşıkî⁵⁵

Pîr Sultan Abdâl da toprak gibi olmayı tahammül göstererek incinmemeyi öğütler:

Turaplık cümlemin başı
Daim çiğnenmektir işi
Üstüne atarlar leşi
İncinme gönül incinme

Pîr Sultân Abdal⁵⁶

e. Yetmiş İki Milleti Ayıplamamak

Makâlât'ta hakikâtin ikinci makamı yetmişiki milleti ayıplamamaktır. Bektâşî adap ve erkânında başkalarının kusurlarını görmeme ve tolerans yaygın bir özelliktir."Bektâşî başkasının ayıbını yüzüne karşı veya başkasına söylemez"⁵⁷

⁴⁹ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C.4, s.296.

⁵⁰ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C.2, s.119.

⁵¹ Bedri NOYAN: *Bektâşîlik Alevilik Nedir*, Ankara 1987, s.78.

⁵² Adil Ali ATALAY: a.g.e., 148.

⁵³ Abdurrahman GÜZEL: Tekke Şiiri, *Türk Dili Dergisi*, Ankara 1989, s. 381.

⁵⁴ Cahit ÖZTELLİ: a.g.e., s.299.

⁵⁵ İsmail ÖZMEN: C.4, s.67.

⁵⁶ Cahit ÖZTELLİ: a.g.e., 371.

"Bektâşîler hayatı ve toplumu gözden geçirirken reel ve müsamahalı toleranslıdır, geniş düşüncelidirler. Ayıp görmeme konusu daha and içme törenlerinde yeni gelen câna söylenir. Gördüğünü ört görmediğini söyleme, denir."⁵⁸

"Hacı Bektâşi Veli Anadolu'da hoşgörüsü sayesinde insanların gönlüne girmiştir. Onun hayatı incelendiğinde gerek şahsında gerekse Bektâşîlik anlayışında hoşgörünün çok ciddi bir yeri olduğu görülecektir. Kaynağını mensubu bulunduğu İslâm dininden alan bu sevgi ve hoşgörü kahramanları bu anlayışlarını Yunus'un "Yaratılanı hoş gördük , Yaratana'dan ötürü" veciz ifadesiyle özetlemişlerdir. Hz. Muhammed 'in "Bîrbirinizi sevmedikçe gerçek mümin olamazsınız" sözünü düstur kabul eden bu kahramanlar, yine yetmişiki millete aynı gözle bakmışlar bütün insanlara karşı hoşgörü ve sevgi ile yaklaşmışlardır. Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen şu söz Bektâşîlikteki açıklığın ve hoşgörünün bir başka delilidir. "Her tavladan boşanan at bizim tavlamızda eğleşir. Bizim tavladan boşanan at ise ferah bulamaz". Bu ifadeyle herkese kapıların açık olduğu bunun için uygun ortamın bulunduğu anlatılmak istenmektedir.

Şiirlerdeki "yetmişiki milleti ayıplamamak"la ilgili söyleyişlerden bazıları şunlardır:

Kendi noksanını bil ârif ol
Kimsenin ayıbını gözetme gönül
Yetmişüç millete bir nazarla bak
Hak sevmiş yaratmış söz etme gönül
İlhami⁵⁹

Yaratılanları hor görmemek gerektiği herkesin bir balçıktan yaratıldığı ifade edilmiştir:

Hor görmeyin yaratılan insanı
Elest bezminden önce nur olanı
Zâhir bâtın erişip de yöreni
Bir balçıktan var ettiler bizi
Yediharf⁶⁰

Azbi, Bektâşîlerin kimseyi ayıplamaması gerektiğini "gördüğünü ört, görmediğini söyleme" sözüyle özdeyiş haline getirmiştir:

Sana yerden gökten büyük nasihat
Gördüğünü ört görmediğini söyleme
Erenlerden pîrden budur emanet
Gördüğünü ört görmediğini söyleme
Azbi⁶¹

Sonuç

Alevî/Bektâşi düşüncesinin temelini hoşgörü oluşturmaktadır. Bu hoşgörülü bakıştan dolayı bir çok farklı anlayışı da içine almıştır. Zaman içinde Anadolu'da bulunan farklı isimlerle varlığını sürdüren Kalenderî, Haydarî vb. heteredoks anlayış içindeki sûfiler Bektâşîliğin içine girmişlerdir. Bugün de Anadolu'da yaşayan kendilerini "Bektâşi, Alevî, Tahtacı, Kızıbaş, Çepni vb. isimlerle vasıflandıran topluluklarının inanç ve değerler açısından birbirinden pek farkları yoktur. Bütün bu topluluklar pîr olarak Hacı Bektaş Veli'yi kabul etmektedirler. Fakat bu topluluklar ülkenin ve kendilerinin içinde bulunduğu sosyal şartlar sonucu kendine göre bir anlayış gerçekleştirmiş, zamanla gruplar arasında farklı düşünce ve görüşler yaygınlaşmıştır. Bütün bunların oluşmasında en büyük etken bu anlayışın sözlü kültür ile nesillerden nesillere aktarılması yazılı kaynaklarının yeterince yaygın olmamasıdır.

⁵⁷ Adil Ali ATALAY: a.g.e.,207.

⁵⁸ Bedri NOYAN: "Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü", *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, (Ankara Bilimsel Kültürel Araştırmalar Vakfı,1995),261.

⁵⁹ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.403.

⁶⁰ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.5,s.103.

⁶¹ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.3,s.256.

Bu anlayışın sözlü kültürle aktarılması ilk Türk mutasavvıfı Ahmet Yesevî'den beri süregelen bir yoldur. Yine sözlü kültürle gelişen sonradan yazılı hale gelen velâyetnameler, erkânameler ve Hacı Bektâş Veli'ye ait olduğu ifade edilen eserler dışında gerek bu anlayışın tarihi geçmişi gerekse Hacı Bektâş Veli hakkında yeteri kadar kesin bilgilere ve kaynaklara sahip değiliz. Bu anlayış konusunda bize bilgi verebilecek en zengin kaynak asırlarca bu düşünceye mensup halk şairlerince seslendirilen Alevî/Bektâşî şiiirleridir. Çoğunlukla saz eşliğinde tarikâtin âdâb ve erkânına ait kavramların işlendiği bu şiiirler Bektâşîliği kitlelere ulaştırmada aktif rol oynamışlardır. Halkın yüzyıllar boyunca sözlü kültürle aşına oldukları bu şiiirler onlara hep yakın olmuştur. Bu düşünceye mensup şairler yüzyıllar boyunca yazdıkları deyiş/deme ve nefeslerle bu anlayışı hep canlı tutmasını bilmişlerdir.

Bektâşîlik hakkında sağlıklı hüküm vermek için yüzyıllar boyu korunarak zamanımıza gelen Bektâşî şiiirini dikkate almak bir zorunluluktur. *Makalat*'taki Dört Kapı Kırk Makam'ın şiiirlerde yaygın olarak yorumlanması hem *Makalat* üzerindeki şüphelerin giderilmesinde katkı sağlamakta hem de Bektâşî şiiirinin taşıyıcılık ve tebliğ aracı oluşuna işaret ederek âdâb ve erkâna dikkat çekmektedir.